

Afyonkarahisar-Erenler Köyü İşleme Örnekleri Üzerine Bir İnceleme

A Study on Afyonkarahisar-Erenler Village Embroidery Samples

ÖZET

Afyonkarahisar ili Erenler köyündeki geleneksel Türk işleme örneklerinin biçimsel özelliklerinin incelendiği bu çalışma, saha taramasına dayalı betimsel bir araştırmadır. Çalışmanın örneklemini, 8 adet çevre, 6 adet uçkur ve 1 adet peşkir olmak üzere toplam 15 adet işlemeli örnek oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına alınan örnekler yerinde incelenmiş; örnekler hakkında kaynak kişilerden bilgiler alınmış; örneklerin tür, gereç, renk, teknik, bezeme ve kompozisyon özellikleri incelenmiş; inceleme neticesinde tespit edilen özellikler bilgi formlarına kaydedilmiş ve örnekler fotoğrafla kayıt altına alınmıştır. Erenler köyü kadınları tarafından 20. yüzyılın ilk yarısında işlenen bu örneklerin dokumasında ve işleminde çoğunlukla pamuk lifli iplikler kullanılmıştır. Örneklerin çoğunluğunda, yörede canfir denilen krem renk patiska kumaşı üzerine pamuklu işleme ipliği ve yörede gılbıdan adıyla bilinen altın renginde bir tür metal bükümlü iplik olan kılaptan kullanılmıştır. İşlemelerde, mor, kırmızı, mavi, pembe, sarı, yeşil, kahverengi, turuncu, gri, lacivert, siyah gibi renkler tercih edilmiştir. Renklendirmelerdeki üslup; tonlamsız sert geçişlerin, kontrastların ve pastel renklerin kullanımına dayanmaktadır. Ana iğne tekniklerinin düz sarma ve verrev sarma olduğu bu işleme örneklerinin bazı motiflerinde, sap işi, hasır iğne ve balıksırtı teknikleri yardımcı iğne olarak kullanılmıştır. İşleme örneklerinin tamamında bitkisel bezeme konuları işlenmiştir. Bezeme konuları, örneklerin üzerine Türk işleme sanatında benimsenen kompozisyonlara göre yerleştirilmiş; kare formu çevrelerin dört köşesinde yer alan motifler bir merkeze doğru yönlendirilmiş, dikdörtgen formu uçkurların iki ucuna tek bir motif yerleştirilmiş ve ana motifler kenar suyu düzenlemeleriyle zenginleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erenler Köyü, Geleneksel İşlemeler, 20. Yüzyıl Türk İşleme Sanatı, Sarma Tekniği

ABSTRACT

This study, which examines the formal characteristics of traditional Turkish embroidery samples in Erenler village of Afyonkarahisar province, is a descriptive research based on field scanning. The sample of the study consists of a total of 15 embroidered samples, 8 girths, 6 uçkurs and 1 peşkir. The samples included in the scope of the research were examined on site; information was obtained from source persons about the samples; the type, material, color, technique, ornamentation and composition features of the samples were examined; the features determined as a result of the examination were recorded in information forms and the samples were recorded with photographs. Cotton fiber yarns were mostly used in the weaving and embroidery of these samples, which were embroidered by the women of Erenler village in the first half of the 20th century. In most of the examples, cotton embroidery thread and a type of golden-colored metal-twisted thread known locally as gilbıdan were used on cream-colored calico fabric called canfir. Colors such as purple, red, blue, pink, yellow, green, brown, orange, gray, navy blue and black were preferred in the embroidery. The style in coloring is based on the use of sharp transitions without toning, contrasts and pastel colors. In some motifs of these embroidery examples, where the main needle techniques are plain wrapping and diagonal wrapping; stem work, wicker needle and herringbone techniques are used as auxiliary needles. All embroidery samples feature plant-based ornamentation. The ornamental themes are placed on the examples according to the compositions adopted in Turkish embroidery art; the motifs in the four corners of the square-shaped circles are directed towards a center, a single motif is placed at both ends of the rectangular-shaped ends and the main motifs are enriched with edge water arrangements.

Keywords: Erenler Village, Traditional Embroidery, 20th Century Turkish Embroidery Art, Wrapping Technique

GİRİŞ

İşleme sanatı, keçe ve deri gibi yüzeylerin ya da değişik lifler kullanılarak üretilmiş dokumaların üzerine; ipek, yün, keten, pamuk ve metal gibi ipliklerle yapılan süslemelerdir. İşleme sanatı içinde olduğu toplumun inanç, örf, adet, gelenek ve görenekleri yani yaşantılarıyla şekillenir. Türk işlemleri de Orta Asya kültürü, İslam medeniyeti ve eski Anadolu uygarlıklarıyla şekillenmiş; öte yandan Doğu-Batı kültürlerinin etkileriyle çeşitli boyutlar

Tuba Bahar¹

How to Cite This Article

Bahar, T. (2025). "Afyonkarahisar-Erenler Köyü İşleme Örnekleri Üzerine Bir İnceleme"
International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:11, Issue:6; pp:1155-1165. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15756052>

Arrival: 01 May 2025
Published: 27 June 2025

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, El Sanatları Bölümü, Ankara, Türkiye. ORCID: 0000-0003-4624-1814

kazanmıştır (Barışta, 1995). Yaşadığı en parlak günleri Osmanlı İmparatorluğu zamanına tarihlenen Türk işlemleri, o dönemde sarayda ve saray dışında üretilmiştir. Saray işlemleri, saraydaki atölyelerde değişik çevrelerden gelen yerli ve yabancı ustalar tarafından; saray dışı çevrede üretilen işlemler ise çarşı atölyelerinde ustalar ve evlerde kadınlar tarafından yapılmıştır. Ev işlemlerinde eğitim etkinliklerinin boyutları, çok iyi bildikleri işleme tekniklerini evden eve giderek diğer insanlara öğreten kadınlar aracılığıyla genişlemiştir. Böylelikle halk çevresindeki işleme sanatı gelişmiş; iğne iplik gibi basit araç gereçlerle yapılabilen işleme, hemen her evde uygulanabilecek hale gelmiş ve özellikle genç kızların çeyizleri için işlemeli eşyalar üretilmiştir (Barışta, 1995).

Bu çalışmada, yöresel bilgileri çevrimiçi kaynaklardan derlenen Afyonkarahisar iline bağlı Erenler köyünde, ana-ata yadigarı olarak sandıklarda korunan işlemeli örtülerin sandıklardan çıkarılarak estetik ve teknik özelliklerinin kayıt altına alınması ve bu kayıtların işleme sanatı üzerinde bilimsel ve sanatsal çalışma yapan bireylerin erişimine açılması amaçlanmıştır. Saha araştırmasına dayalı bu betimsel araştırma kapsamında Erenler köyünde tespit edilen 8 çevre, 1 peşkir, 6 uçkur olmak üzere toplam 15 adet el işlemeli örneğin özellikleri koleksiyon bilgisi, tür, gereç, renk, teknik, bezeme ve kompozisyon bakımından incelenmiştir. İşlemeli örnekler Erenler köyündeki hanelerde incelenmiş; örneklerin fotoğrafları çekilmiş; biçimsel özelliklerine dair gözlemler ve kaynak kişilerin beyanları yazıya geçirilmiş ve veriler Barışta (1984) yayını referans alınarak düzenlenen bilgi formuna işlenmiştir. Toplanan verilerin analizinde frekans ve yüzde dağılımları alınmıştır. Yüzdelik hesaplama $\% = \frac{f}{n} \cdot 100$ formülüyle yapılmıştır. Tablolarda, elde edilen veri sayısı frekans “f”, toplam eser sayısı “n” olarak gösterilmiştir. Uygun başlıklar altında tablo olarak verilen analiz sonuçları yorumlanmış ve 20. yüzyılın ilk yarısı Türk işleme sanatıyla ilgili literatürden elde edilen bilgilerle sunulmuştur.

BULGULAR VE YORUMLAR

Erenler Köyü

Erenler köyü, Afyonkarahisar il merkezine bağlı Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer alan bir yerleşim yeridir. Afyon- Eskişehir karayolu üzerinde, il merkezine 7 km uzaklıktadır. Ovalık bir coğrafyaya sahip köy, Kuman Türklerinin bu bölgeye göç etmesiyle kurulmuştur. Eski ismi Kumartaş olan köy, 1997 yılında Erenler olarak değiştirilmiştir (https://en.wikipedia.org/wiki/Erenler,_Afyonkarahisar). Köy, 2014 yılında mahalle statüsüne kavuşmuştur. Organize sanayii bölgesi ve Afyonkocatepe Üniversitesi yerleşkesi Erenlerde konumlanmıştır. Bu durum bölgenin köy çehresini değiştirmiştir. Erenlerin bazı bölgeleri şehir yaşıntısı görünümüne evrilmiştir (<https://www.youtube.com/watch?v=rjdbQX-qFkY>).

Erenler Köyü İşleme Örneklerinin Özellikleri

İşleme örneklerinin koleksiyonuna ait bilgiler

Tablo 1: İşleme örneklerinin bilgileri

Örnekler	Yapılış Tarihi	Koleksiyona Geliş Tarihi	Koleksiyona Geliş Biçimi	Koleksiyon sahibi
1. Örnek	1913	1944	Çeyiz	Şerife ÜK
2. Örnek	1930	1965	Çeyiz	Kevser AYDIN
3. Örnek	1915	1945	Çeyiz	Seviye ÇELİK
4. Örnek	1919	1938	Çeyiz	Şerife AYDIN
5. Örnek	1936	1962	Çeyiz	Sabire ESER
6. Örnek	1925	1955	Çeyiz	Necmiye ÖGE
7. Örnek	1910	1940	Çeyiz	İsmihan KAZAK
8. Örnek	1910	1940	Çeyiz	Zele ÖGE
9. Örnek	1935	1955	Çeyiz	Türkan YAVUZ
10. Örnek	1935	1955	Çeyiz	Türkan YAVUZ
11. Örnek	1932	1967	Çeyiz	Havva AYDIN
12. Örnek	1925	1955	Çeyiz	Ayşe KAZAK
13. Örnek	1923	1955	Çeyiz	Emine ÜK
14. Örnek	1923	1955	Çeyiz	Emine ÜK
15. Örnek	1935	1955	Çeyiz	Türkan YAVUZ

Araştırma kapsamına alınan örneklerin tamamı 20. yüzyılın ilk yarısına aittir. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu dağılma sürecindedir. Saray atölyelerinde yürütülen işleme uygulamalarında duraklama söz konusudur. Buna karşın kurumsal bir eğitim almadan işleme tekniklerini bilen aile büyükleri veya ustadan öğrenilen ev işlemeciliği, kendi varlığını devam ettirmiştir. Erenler köyü kadınları yaşantılarında ihtiyaç duyduğu işleme örneklerini çeyizleri için hazırlamışlar, kullanmışlar ve kendinden sonraki kuşağa aktarmışlardır. İncelenen örnekler, aile büyüklerinden kaynak kişilere intikal etmiştir. Bu örnekler kendi zamanının şahitleri, sandıkların sessiz sakini ve bugünün kültürel miras nesneleridir.

İşleme örneklerinin tür ve ölçü özellikleri

20.yüzyıl Türk işleme sanatı işleme türleri açısından ele alındığında, işleme türlerinin, saray işlemelerinde tören eşyası niteliğinde olduğu; saray dışında ise havlu, uçkur, peşkir, çevre, don, bindallı, üç etek, ceket, yelek, duvar örtüsü, perde, divan örtüsü, yastık ve sofa örtüsü gibi türler olduğu literatürde belgelenmiştir (Barışta, 1995).

Tablo 2: İşleme örneklerinin türleri ve ölçüleri

Örnekler	Tür	Ölçüler (cm)	
		En	Boy
1. Örnek	Çevre	70	70
2. Örnek	Çevre	67	67
3. Örnek	Çevre	94	94
4. Örnek	Çevre	73	73
5. Örnek	Çevre	70	70
6. Örnek	Çevre	98	98
7. Örnek	Çevre	64	64
8. Örnek	Çevre	78	78
9. Örnek	Peşkir	42	109
10. Örnek	Uçkur	25	223
11. Örnek	Uçkur	23	196
12. Örnek	Uçkur	26	169
13. Örnek	Uçkur	19	165
14. Örnek	Uçkur	21	174
15. Örnek	Uçkur	28	184

Tablo 2’de görüldüğü gibi işlemeli örneklerin çoğunlukla çevre (Şekil 1) ve uçkur (Şekil 2) olduğu, sadece bir örnekte peşkir (Şekil 3) olduğu tespit edilmiştir.

İşlemeli çevre örnekleri minimum 67 cm x 67 cm, maksimum 94 cm x 94 cm ölçülerindedir. Erenler köyünde çevre, düğün günü damadın annesi tarafından üçgen şeklinde katlanarak damadın omzuna iğneyle tutturulmuştur. Çevre, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü’nde “kenarları kıvrılmış oya ile veya işleme nakışlarla süslenmiş, mendil (Koçu, 1969)”, “dört kenarı bordür biçiminde suyla ya da dört köşesi motiflerle belirlenmiş keten, pamuklu dokumalar üzerine işlemelerle bezenmiş, 60 x 60 cm civarında boyutları olan bir tür örtü” şeklinde tanımlanmaktadır (Barışta, 1999). Çevreler, eskiden insan bedeni üzerinde başa örtü, bele ve boyna bağlanan mendil; Kur’an-ı Kerim veya bir eşyayı saran bohça; hediye eşyası ve düğün davetiyesi² (Altun, 2006) amacıyla kullanılmıştır.

İncelenen uçkurların boyutları minimum en 21 cm x boy 169 cm, maksimum 28 cm x 223 cm ölçülerindedir. Uçkur; giyimi süslemek ya da elbiselerin, şalvarların belini tutmak amacıyla hazırlanmış, dikdörtgen formunda, iki dar kenarı işlemelerle bezenmiş uzun dikdörtgen bağ olarak bilinmektedir (Barışta, 1999).

Yörede el ve yüz silme amacıyla kullanılan peşkir, Farsça kökenli bir terim olarak genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş havlu anlamındadır (Tuğlacı, 1972). Türk Dil Kurumu sözlüğünde yemek yerken kullanılan, el kurulan, büyük mendil biçiminde pamuk veya keten bez, peçete (<https://sozluk.gov.tr/>) anlamı olan peşkir, Barışta ’ya göre elleri ve yüzü yıkadıktan sonra kurulamak için hazırlanmış iki dar ucu bordürle bezenmiş, keten ya da pamuklu dokumadan yapılmış dikdörtgen örtüdür (Barışta, 1999).

² Okuntuluk: Muğla yöresinde çevre, gelin evinin yakın akrabalarını düğüne davet amacı ile hazırladığı, zemininde pamuk, keten ve ipek dokuma kullanılan, çeşitli iğne teknik ve motiflerin uygulandığı, dört köşesi bir araya getirilerek kumaş veya püskül ile süslenen, altına gazete ve paket kağıdı teyellenmiş örtüdür (Altun, 2006).

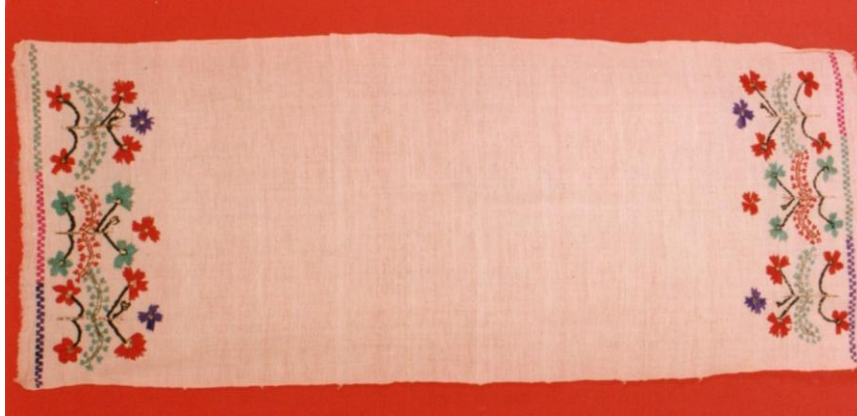
Şekil 1: 70 cm X 70 cm ölçülerinde çevre

Kaynak: 1. örnek, Şerife ÜK çeyiz koleksiyonu.

Şekil 2: 25 cm X 223 cm ölçülerinde uçkur

Kaynak: 10.örnek, Türkan YAVUZ çeyiz koleksiyonu.

Şekil 3: 42 cm X 109 cm ölçülerinde peşkir

Kaynak: 9. örnek, Türkan YAVUZ çeyiz koleksiyonu

İşleme Örneklerinde Kullanılan Gereçler

20. yüzyıl Türk işlemlerinde gereç olarak Amerikan, humayın, patiska, mermerşahi, etamin, pamuklu kadife, pamuklu atlas gibi pamuklu dokuma çeşitlemeleri üretilmiş, pamuk ipliğinin kullanımı artmıştır. Gümüş ve altın kratı düşürülmüş kaplamalarla hazırlanmış tel, metal ipliklerin yanı sıra metal bükümlü ipek iplikler, hazır kordonlar ve pullar işlemlerde kullanılmıştır (Barışta, 1995)

Tablo 3: İşleme Örneklerinde Kullanılan Gereçlerin Dağılımı

Kullanılan Gereçler	Dokuma		İşleme		Kenar Temizleme	
	f	%	f	%	f	%
Pamuk iplik	8	53,3	-	-	7	46,7
Keten iplik	7	46,7	-	-	-	-
İpek iplik	-	-	-	-	1	6,7
Pamuk iplik+ Metal bükümlü iplik	-	-	8	53,3	-	-
İpek iplik+ Metal bükümlü iplik	-	-	3	20,0	-	-
Metal pul	-	-	-	-	1	6,7
İpek iplik+ metal tel	-	-	1	6,7	-	-
Pamuk iplik + metal tel	-	-	2	13,3	-	-

n: 15 işlemeli örnek

İncelenen örneklerin zemin dokumasında atkı ve çözüğü pamuk iplik (53,3) olan yörede canfir adıyla bilinen patiska kumaşı ve keten iplik (46,7) kökenli dokumalar tercih edilmiştir. İşlemelerin çoğunluğunda pamuk iplikle beraber yörede gılbıdan adıyla bilinen bir tür metal bükümlü iplik olan kılaptan (53,3) kullanılmıştır. Bazı örneklerde pamuk ve ipek iplik türleri tek başına kullanılmamış, işleme görüntüsüne ışık ve hareket katmak amacıyla altın sarısı renginde metal bükümlü iplik (Şekil 4,5) ve metal tel (Şekil 3) ile beraber işlenmiştir. İşlemeli örneklerin kenar temizliğinde çoğunlukla dokuma lifine uygun pamuk lifli iplikler tercih edilmiştir.

Şekil 4: Pamuk- metal bükümlü iplikle işlenmiş çevre
Kaynak: 3. örnek, Seviye ÇELİK çeyiz koleksiyonu

Şekil 5: İpek-metal bükümlü iplikle işlenmiş uçkur
Kaynak: 15. örnek, Türkan YAVUZ çeyiz koleksiyonu

İşleme Örneklerinde Kullanılan Renkler

20. yüzyıl Türk işlemelerinde biçimler monokrom ve polikrom bir düzen içinde renklendirilmiştir. 19. yüzyılda görülen tonlamalı- tonlamasız lekeler, renk blokları ve çizgisel bir üslupla renklendirmeler süregelmiştir. Önceki yüzyıla kıyasla işlemelerde çok sayıda renk kullanılmıştır. Mor, turuncu, yaprak yeşili, çingene pembesi, kırmızı, sarı gibi çok canlı renkler işlemelerde uygulanmıştır (Barışta,1995).

Tablo 4: İşleme Örneklerinde Kullanılan Renklerin Dağılımı

Renkler	Zemin		İşleme		Kenar Temizleme		Yöresel İsim
	f	%	f	%	f	%	
Krem	14	93,3	-	-	6	40,0	-
Pembe	1	6,7	3	20,0	-	-	Açık, koyu pembe
Mavi	-	-	6	40,0	1	6,7	Hava rengi
Kırmızı	-	-	6	40,0	1	6,7	Domates kırmızısı, ebruli kırmızı
Mor	-	-	9	60,0	-	-	Afyon moru
Sarı	-	-	1	6,7	-	-	Limon sarısı
Kahverengi	-	-	2	13,3	-	-	Toprak rengi
Taba	-	-	2	13,3	-	-	Kızıl kahve
Turuncu	-	-	2	13,3	-	-	Kabak rengi
Gri	-	-	2	13,3	-	-	Kül rengi
Lacivert	-	-	1	6,7	-	-	
Yeşil	-	-	11	73,3	-	-	Acı yeşil
Metalik Altın Sarı	-	-	12	80,0	-	-	Sarı
Metalik Gümüş Gri	-	-	1	6,7	-	-	Kül rengi
Siyah	-	-	1	6,7	-	-	Kara

n: 15 işlemeli örnek

Tablo 4 incelendiğinde işlemlerin zemin dokumasında çoğunlukla (93,3) krem renk (Şekil 6), sadece bir örnekte pembe (Şekil 7) renk dokumanın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kenar temizleme gerecinin de rengi kremdir (40,0). Tablo 3'te görüldüğü gibi zemin dokumalarında atkısı ve çözgüsü pamuk ve keten lifinden yapılmış dokumalar kullanılmıştır. Bu liflerin ham renkleri kremdir. Başka bir boyar maddeyle renklendirilmemiştir. İşlemlerde metalik altın sarısı renginde metal bükümlü iplik (80,0), en çok mor (60,0), kırmızı (40,0), mavi (40,0), pembe (20,0) renkle birlikte işlenmiştir. Çiçek renkleri parlak ve canlı renklerle işlenmiş, sap ve kıvrımlarda metalik altın sarısı, yapraklarda yeşil (73,3) renk kullanılmıştır. Motiflerin renklendirmelerinde doğadan esinlenilmiştir. Kahverengi, taba, turuncu, gri, lacivert, siyah renkleri küçük lekeler şeklinde kullanılmıştır. İşlemlerde birden fazla renk birlikte kullanılmıştır. Renklendirmelerde tonlamsız sert geçişler, kontrastlar ve pastel renklerin kullanımı esastır. Erenler köyünde renklere verilen yöresel isimler dikkat çekmektedir. Hava rengi, domates kırmızısı, Afyon moru, limon sarısı, toprak rengi, kızıl kahve, kabak rengi, kül rengi, acı yeşil gibi tanımlamalar, işleme yapan kadınların renkleri çevresinde gördüğü varlıkların renkleriyle tanımlandıklarını göstermektedir.

Şekil 6: Krem renk zemin kumaşlı çevre

Kaynak: 2. örnek, Kevser AYDIN çeyiz koleksiyonu

Şekil 7: Pembe renk zemin kumaşlı çevre

Kaynak: 5. örnek, Sabire ESER çeyiz koleksiyonu

İşleme Örneklerinde Uygulanan Teknikler

Türk işleme sanatında teknikler Barışta'ya göre, işlemede gözlenen uygulama biçimleri, işlenecek dokumayı oluşturan iplikler üzerinde yapılan temel işlemlerdeki sistem doğrultusunda beş ana grup altında toplanmaktadır. Bunlar; dokumanın iplikleri üzerinde yürütülen iğneler, dokumanın iplikleri çekilerek yapılan iğneler, dokumanın iplikleri kesilerek yapılan iğneler, dokumanın üzeri kapatılarak yapılan iğneler ve dokumanın iplikleri bağlanarak

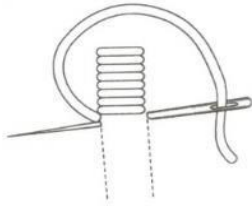
yapılan iğnelerdir. İğnenin, dokumanın belli bir yerine batırılması ve belli bir yerinden çıkarılmasından oluşan hareketleriyle dokumanın yüzeyini bezeyici bir biçimde farklı nicelik ve nitelikte kullanılması beş ana teknik grubu altında kümelenmesine ve değişik uygulama biçimlerinin elde edilmesine sebep olmaktadır (Barışta, 1995)

Tablo 5: İşleme Örneklerinde Uygulanan Tekniklerinin Dağılımı

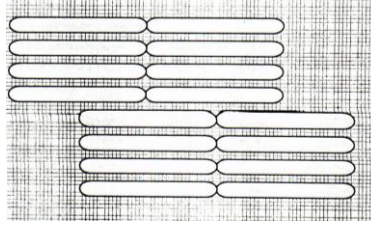
Teknikler		Yöresel İsim	İşleme		Kenar Temizleme	
			f	%	f	%
İşleme Teknikleri	Düz sarma	İşleme	14	93,3	-	-
	Verev sarma	İşleme	15	100	-	-
	Sap işi	Makine dikişi	7	47,0	-	-
	Hasır iğne	İşleme	2	13,3	-	-
	Balıksırtı	İşleme	1	6,7		
Kenar Temizleme Teknikleri	Düğümlü iğne	-	-	-	1	6,7
	Bastırma dikişi	Kenar kıvrırma	-	-	5	33,3
	Köşe çevirme	Kenar kıvrırma	-	-	1	6,7
	Tığ oyası	Oya	-	-	1	13,3

n:15 işlemeli örnek

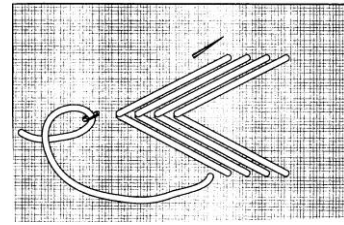
Tabloya göre incelenen örneklerin tamamında dokumanın iplikleri üzerinde yürütülen iğneler grubunun bir çeşitlemesi olan sarma işleme tekniği uygulanmıştır. Düz sarma (Şekil 8) ve verev sarma türleri, bazı örneklerde sap işi, hasır iğne (Şekil 9) ve balıksırtı (Şekil 10) işleme teknikleriyle birlikte uygulanmıştır (Şekil 11, 12).

Şekil 8: Düz sarma
Kaynak: (Köklü, 2002)

Şekil 9: Hasır iğne
Kaynak: (Köklü, 2002)

Şekil 10: Balıksırtı
Kaynak: (Köklü, 2002)

Sarma işleme tekniği dokumanın en, boy veya verev iplik düzeninde, desenin şekline göre karşılıklı iğne batışlarının birbirine paralel ve eşit aralıklarla yapılmasıyla oluşur. Desen çizgileri üzerinden karşılıklı, düz veya verev hatlar halinde işlenmesi yüzünden sarma adını aldığı düşünülmektedir (Berker ve Durul, 1970). Sarma iğnesi tek başına uygulanabildiği gibi diğer işleme teknikleriyle de birlikte kullanılmaktadır. Sarma tekniği uygulanırken batışların aralarında boşluk kalmayacak şekilde iplikler yan yana gelmeli ve işlemenin kenarları çok düzgün sarılmalıdır (Şekil 8). Düz sarma yaparken orta çizgisine dik açı oluşturacak şekilde çalışılmalı, yuvarlak veya kavisli şekillerde iğne iç kısma daha sık, dış kısma ise daha seyrek olarak batırılmalıdır (Özcan, 1994).

Sarma tekniği, eski uygarlıklardan itibaren uygulanan bir işleme tekniğidir. Tekniğe, Anadolu ve çevresinde ilk defa Asur kolonilerinde rastlanılmıştır. Acemhöyük'teki kazılarda, MÖ 1800-1700 yıllarına ait Asur kolonilerinden kalan fayans boncuklarda, birleştirme amaçlı altın ipliklerle işlenmiş sarma işlemleri tespit edilmiştir. Hitit dönemine ait Kültepe kazılarında bulunan küçük kese çevresinde delikli zikzak sarma, MÖ 8. yüzyıla ait Friglerden kalan sarma sıralarıyla işlenmiş parçalar, geçmişte bu tekniğin Anadolu'da uygulandığının göstergeleridir (Barışta, 1995). Osmanlı İmparatorluğu döneminde de sarma iğnesi her yüzyılda uygulanmıştır. 16. yüzyılda diğer iğne tekniklerine göre az kullanılmış, 17.yüzyılda çizgiye hareket kazandırmak için yuvarlak hatlara uygulanmış, 18. yüzyılda diğer iğne teknikleriyle birlikte kullanılmıştır (Barışta, 1984). 19. yüzyıla gelindiğinde sarma örneklerinde doğaya gerçekçi bir üslupla yaklaşıldığı görülmüştür (Apak vd., 1997). 20. yüzyılın başlarında sarma iğnesi yaygın olarak tercih edilmiş, yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru hem tek başına hem de diğer iğne teknikleriyle birlikte işlenmiştir (Barışta, 1995). Sarma tekniğinin yapımının ve uygulama araçlarının basit, ekonomik olması, bu işleme tekniğinin fazlaca uygulanır olmasını sağlamıştır.

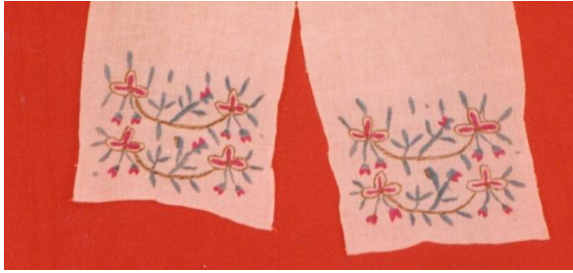

Şekil 11: Sarma tekniğiyle işlenmiş çevreden detay
Kaynak: 8. örnek, Zele ÖGE çeyiz koleksiyonu

Şekil 12: Sarma ve balıksırtı tekniğiyle işlenmiş çevre
Kaynak: 7. örnek İsmihan KAZAK çeyiz koleksiyonu

Örneklerin kenar temizliğinde, kumaşın kenar payları, içeri katlanarak bastırma dikişi yapılmıştır. Kenar temizleme tekniklerinde de en çok bastırma dikişi yapılmış (Şekil 13), ayrıca düğümlü iğne (6. Örnek), köşe çevirme ve tığ oyası teknikleri de uygulanmıştır. İncelenen yedi örneğin kenar temizlemesi yapılmamıştır.

Şekil 13: Bastırma dikişiyle kenar temizliği yapılan uçkur,
Kaynak: 14. Örnek, Emine ÜK çeyiz koleksiyonu

Şekil 14: Düğümlü iğne tekniğiyle kenar temizliği yapılan çevre,
Kaynak: 6.örnek, Necmiye ÖGE çeyiz koleksiyonu

İşleme örneklerinde yer alan bezemeler

20. yüzyıl Türk işlemlerinde bitkisel bezemeler çiçek, meyve, yaprak, ağaç çeşitlendirmeleriyle yenilenmiş, önceki yüzyıllarda görülen figürlü bezemeler ağırlık kazanmış kuş, şahmeran, kelebek, at, deve ve benzeri gibi motiflerle zaman zaman insan figürünü de içeren düzenlemeler yapılmıştır. Nesneli bezemelerden kandil, gemi, kama, mimari biçimleri ve elemanları, bitkisel ve yazılı bezemeye zenginleştirilerek düzenlemiştir. Ayrıca Arap alfabesi yanı sıra Latin alfabesiyle hazırlanmış yazı şeritleri dikkati çekmekte ve geometrik bezemelerin konu dağılımı içinde yer aldığı görülmektedir (Barışta, 1995).

Tablo 6: İşleme örneklerinde yer alan bezeme türlerinin dağılımı

Bezeme türü	f	%
Bitkisel bezeme	12	80,0
Bitkisel bezeme+ nesnel bezeme	1	6,7
Bitkisel bezeme+ figürlü bezeme	1	6,7
Bitkisel bezeme + geometrik bezeme	2	13,3

n: 15 işlemeli örnek

Araştırma kapsamında incelenen işleme örneklerinin tamamında bitkisel bezeme konuları işlenmiştir. Dört örnekte bitkisel bezemeli konular nesneli, figürlü ve geometrik bezemeye beraber düzenlenmiştir. Bitkisel bezeme konularında çiçek, meyve, yaprak, sap, dal kıvrımları stilize edilerek sadeleştirilmiş, öz çizgilerinden arındırılarak, sarma işleme tekniğine uygun yuvarlak hatlar biçiminde yapılandırılmıştır. Bir örnekte vazo içinden çıkan çiçek demeti (Şekil 15), bir örnekte eşek figürü (Şekil 16) ve kenar suyu olarak düzenlenen geometrik bezeme (Şekil 3, 6) konularının bitkisel bezemelerle kullanılması, karma bezemelerin de düzenlendiğini göstermektedir.

Şekil 15: Bitkisel ve nesnel bezemeli uçkur
Kaynak: 12.örnek, Ayşe KAZAK çeyiz koleksiyonu

Şekil 16: Eşek figürlü uçkurdan detay
Kaynak: 13. örnek, Emine ÜK çeyiz koleksiyonu

İşleme Örneklerinde Düzenlenen Kompozisyonlar

Türk işleme sanatında kullanılan nesnelerin biçimine uygun düzenlenen kompozisyonlarda iki yaklaşım vardır. Bunlar; bir motiften oluşturulmuş kompozisyonlar ve birden fazla motifin tekrarlanmasıyla oluşturulmuş kompozisyonlardır. Birinci grupta ustalar bir motifi oluşturan birimleri birleştirerek tek bir ünite olarak düzenlemişler ve bir noktaya oturtulan bu motifi aynen tekrarlamamışlardır. Çok yaygın görülen ikinci grupta birden fazla motifin tekrarlanmasıyla oluşturulmuş kompozisyonlarda işlemeciler ya aynı motifi ya da aynı ana ve yardımcı motifleri tekrarlayarak aynı yüzeyi bezenmişlerdir (Barışta, 1995). 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bir motiften oluşan kompozisyonlar yaygınlaşmış, resim etkisinin ön plana geçtiği bu örneklerde uçkur, duvar örtüleri ve kapalı çarşı esnafınca yapılan bir grup işlemeli yastık, perde gibi türlerde düzenlenmiştir (Barışta, 1995).

Tablo 7: İşleme Örneklerinde Düzenlenen Kompozisyonların Dağılımı

Kompozisyonlar	Ana Motif		Kenar Suyu	
	f	%	f	%
Düzgün sıralamalarla düzenlenmiş	3	20,0	6	40,0
Bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş	1	6,7	4	26,7
Bir merkeze doğru yönlendirilmiş	7	46,7	-	-
Bir motiften oluşan	4	26,7	-	-

n:15 işlemeli örnek

İncelenen işleme örneklerinin ana motiflerin kompozisyonlarında en çok (46,7) bir merkeze doğru yönlendirilmiş kompozisyon düzenlemesi yapılmıştır. Bu düzenleme kare formunda olan çevre işlemelerinin her bir köşesinden (Şekil 17) merkeze doğru yönlendirilmiş olan düzenlemedir. Çevrelerin kenar suyu düzenlemelerinde bağlantılı (Şekil 17) ve düzgün sıralamalı kompozisyon ya tüm çevrenin kenarlarını bezenmiş ya da motif uzunluğuna göre yerleştirilmiştir. Bir motiften oluşan kompozisyonlar (26,7), incelenen dört uçkur işleme örneğinde yer almaktadır. Bu motifler uçkurun iki ucuna dikey olarak, birimlerin aşağıdan yukarıya doğru gelişmesine dikkat edilerek yerleştirilmiştir (Şekil 18). Bir kısım uçkur örneğinde en alt bölümde bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kenar suyu vardır. İncelenen bir peşkir örneğinde (Şekil 3) peşkirin iki ucunda düzgün sıralamalarla düzenlenmiş motifler dikey olarak zik zak görünümlü kenar suyunun üstüne yerleştirilmiştir.

Şekil 17: Köşelerde tek motif, kenar bordüründe bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş çevre

Kaynak: 4.örnek, Şerife AYDIN çeyiz koleksiyonu

Şekil 18: Tek motif olarak yerleştirilmiş uçkur

Kaynak: 11. örnek, Havva AYDIN çeyiz koleksiyonu

SONUÇ

Bu çalışma kapsamında incelenen Afyon ili Erenler köyünde ulaşılan işlemeli örneklerin üretimi 20. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Türkiye coğrafyasında 20. yüzyılın ilk çeyreğinde köklü değişimler yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu dönemi sona ermiş, Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Saraya bağlı işleme atölyeleri kapanmış, çarşı ve ev işlemeciliği ise varlığını korumuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında ülke nüfusunun büyük çoğunluğu köylerde yaşamakta ve gereksinimlerini kendi çabalarıyla üreterek karşılamaktaydılar. İnsanlar, ham

veya yarı mamul malzemeleri, geleneksel bilgi, teknik beceri ve yaratıcı yorumla harmanlayarak işlemekteydiler. Erenler köyü kadınları da işlemeli çevre, uçkur, peşkir vb. örtüleri, hem işlevsel hem de estetik amaçlarla süslemişlerdir. İşlemeleri tasarlayan ve üreten yöre kadınları gündelik yaşamlarında ve özel günlerinde kullandıkları bu işlemeleri kendilerinden sonraki kuşağın evlenecek genç kızlarının çeyizlerine armağan etmişlerdir. Ev işlemeciliğinin incelenen bu örnekleri, günümüzde sandıkların sessiz sakinleri olmuşlar ancak kendi zamanının yaşantısını bizlerin anlam dünyasına aksettirmişlerdir. Bu da onları geleneksel kültürümüzü ifade eden, maddi kültür öğeleri olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Bugünün maddi kültür ögesi olan örnekler biçimsel özellikleri itibarıyla şu özelliklere sahiptir. İşleme örneklerinde pamuk ve keten lifinden üretilmiş dokumalar tercih edilmiştir. Türk işlemelerinde pamuklu dokumalar 18. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde pamuk karışımı dokuma çeşitleri artmıştır. İncelenen örneklerin çoğunluğunda, yörede canfır denilen krem patiska kumaşı tercih edilmiştir. Bazı örneklerin kumaşlarında renk değişimleri, sandık lekeleri gözlenmiştir. Dokumaların üzerine pamuklu işleme ipliği ve yöresel adı gılbıdan olan altın renginde metal bükümlü kılaptan iplikle işlemeler yapılmıştır. İşlemelerde mor, kırmızı, mavi, pembe, sarı, yeşil, kahverengi, turuncu, gri, lacivert, siyah renkli iplikleri kullanmışlardır. İşlemelerin renklendirmesinde dikkat edici husus canlı ve parlak renklerin ana renk olarak, soğuk renkleri de yardımcı renk olarak kullanmasıdır. Tonlamasız yapılan renklendirmede sert geçişler, kontrastlar yanı sıra pastel renkler de katılarak renk bileşimleri yapılmıştır. Bu uygulamalarda altın sarısı renginde metal iplikler de kullanılmış, böylelikle işleme yüzeyinde parlak ışık görüntüsü yaratılmıştır. Bu yaklaşım Türk işlemelerinde oldukça eski bir uygulamadır. Uygurlar altın ve gümüş iplikleri, giysi ve ev eşyalarının yüzeylerinde uygulamışlardır. Uygur hanları, sırma işlemeli kaftanlar giyerek, konuklarını altın ve gümüş sırmalarla süslü örtüler üzerinde ağırlamışlardır. XI. yüzyıl Türkleri çikin veya çekin kelimelerini “İpek kumaşı altın sarılı ibrişimle, yani kılaptan ile dikmek” anlamında kullanmışlardır. Erenler köyü kadınları da bu kadim tekniği işlemelerinde devam ettirmişlerdir. İşleme örneklerinde işleme tekniği olarak en çok sarma çeşitlemelerini yapmışlardır. Düz sarma ve verrev sarma teknikleri ana teknik olmuş, bazı motiflerde sap işi, hasır iğne, balıksırtı tekniklerini yardımcı iğne olarak kullanmışlardır. Sarma işleme tekniği Türk işleme sanatında eski dönemlerden itibaren var olmuş, 20 yüzyılda artan bir eğilimle hem tek başına hem de diğer işleme teknikleriyle beraber kullanılmıştır. Yapımının Dival işi, Türk işi Hesap işi gibi işleme tekniklerine kıyasla basit oluşu, yöre kadınlarının sarmayı çoğunlukla tercih etmelerinin bir nedeni olarak değerlendirilmektedir. İşleme örneklerinin tamamında yöre kadınları çevrelerindeki bitki formlarından ilham alınarak oluşturulan, bezeme konularını işlemişlerdir. Bezeme konuları Türk işleme sanatında benimsenen kompozisyonlara göre örtüler üzerinde yerleştirmişler; kare formu çevrelerin dört köşesinde yer alan motifler bir merkeze doğru yönlendirilmiş, dikdörtgen formu uçkurların iki ucuna tek bir motif yerleştirilmiş ve ana motifler kenar suyu düzenlemeleriyle zenginleştirilmiştir.

Sonuç olarak, Erenler Köyü işleme örneklerinin 20. yüzyılın ilk yarısına ait Türk işlemelerinin karakteristik özelliklerini taşıdığını söylemek mümkündür. Bu incelemeyle sandıklarda gizli kalan örneklerin belgelenecek, araştırmacıların kullanacağı bir kaynak olacağı ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle dikkati çeken husus, Erenler köyü kadınlarının, çevresindeki objeleri üst düzey bir soyutlama kabiliyetiyle estetize ederek, örneklerin üzerine nakşetmeleri ve yeni bir yaratım süreciyle kendilerine mal etmiş olmalarıdır.

KAYNAKÇA

Altun, G. (2006) “Muğla İlinde Bulunan El İşlemeleri (19.-20. Yüzyıl)” Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Apak S. M.; Gündüz, O. F. & Eray, Ö. F. (1997). Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Yayın Ankara. No: 362.

Barişta, H. Ö. (1984). Cumhuriyet Dönemi Türk Halk İşlemeciliği Desen ve Terminolojisinden Örnekler. Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Kültür Dairesi Yayınları, Ankara

Barişta, H. Ö. (1984). “Türk İşlemeleri Üzerinde Yapılacak Araştırmalarda İzlenecek Bilimsel Yöntem”, I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, 86-96, İzmir.

Barişta, H. Ö. (1995). Türk İşleme Sanatı Tarihi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara.

Barişta, H. Ö. (1999). Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

Berker, N., & Durul, Y. (1970). Türk İşlemelerinden Örnekler, Ak Yayınları, İstanbul.

<https://www.youtube.com/watch?v=rjdbQX-qFkY>

https://en.wikipedia.org/wiki/Erenler,_Afyonkarahisar.

Koçu, R. E. (1969). Türk Giyim Kuşam Ve Süslenme Sözlüğü. Sümerbank Yayınları, Ankara.

Köklü, H. (2002). El işlemleri. Ya-Pa Yayın Paz. San. ve Tic., Ankara.

Özcan, F. (1994). Türk Nakışları Öğretim Yaprakları, Önder Matbaacılık, Ankara.

TDK, Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr>.

Tuğlacı, P. (1972). Okyanus Ansiklopedik Sözlük. (V):2321.